

Lucijana ŠEŠELJ

ANTIČKA POMORSKA SVETIŠTA: PROMUNTURIUM DIOMEDIS

Tko ne zna moliti Boga, neka ide na more.

Portugalska poslovice

UDK 904:<726.1:656.61>(497.5)(262.3)"652"

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14.06.2012.
Odobreno: 23.08.2012.

Dr. sc. Lucijana Šešelj
Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest
Obala kralja P. Krešimira IV, 2
23000 Zadar, Hrvatska
e.mail: lucijana.seselj@optinet.hr; lseselj@unizd.hr

Istraživanja na rtu Ploča otkrila su ostatke pomorskog svetišta posvećenog jednom od najvećih grčkih junaka – Diomedu. U ostacima svetišta pronađeni su brojni zavjetni darovi i posvetni natpisi na grčkom jeziku i pismu koji nesumnjivo potvrđuju da su posjetitelji bili pomorci koji su plovili duž istočne obale Jadrana u helenističko vrijeme. Analiza književnih izvora ukazuje da je Diomed na Jadranu postao božanski zaštitnik pomoraca, osobito od olujnih vjetrova zbog kojih je Jadran bio na zlu glasu u antičko vrijeme.

Ključne riječi: Diomed, rt Ploča, grčko svetište, pomorci

Antička civilizacija je nastala na Sredozemlju i pomorstvo je od samih početaka imalo izuzetnu važnost u njezinom razvoju i širenju, a upravo je komunikacija morem bila njen ključni integracijski element. Navigacija i tehničke mogućnosti plovila u antici činile su pomorstvo vrlo rizičnom djelatnošću, a činjenica da je u brodolomu pogibao veliki broj ljudi odjednom imala je zastrašujući psihološki efekt. Stoga, da bi se takva mogućnost otklonila i ishodili povoljni uvjeti putovanja antički pomorci obraćali su se brojnim božanstvima i tražili njihovu zaštitu, te njima u čast osnivali svetišta.

Najveći broj ovakvih svetišta nalazio se u lukama, na isturenim rtovima, pučinskim otocima i u tjesnacima. Razlog tomu je što su ova mjesta važne navigacijske točke koje kad postanu svetišta, budu posebno označene i služe kao referentne točke u plovidbi. Ujedno su to i opasne točke na kojima nastanak vjerskog utočišta svjedoči o strahovima i nadama pomoraca koji se suočavaju sa svim teškoćama plovidbe.

Antička pomorska svetišta na Sredozemlju odavno privlače pažnju istraživača, no nisu do najnovijeg vremena bila predmet ozbiljnih znanstvenih studija. Jedan

Slika 1: Zračna snimka rta Ploča

¹ O natpisima i posvetama u svetištu na Japigijskom rtu (danas Capo Santa Maria di Leuca) PAGLIARA 1978., str. 177 – 186, 193 – 208; o natpisima u svetištu Gravisca JOHNSTON, PANDOLFINI 2000.; o natpisima iz svetišta na rtu Tenar SCHUMACHER 1995., str. 72 – 74; o važnosti rta Maleja za pomorce vidi epitaf na grobu trgovca Hijerapola iz Karije SIG³ 1229; IG 4.841(CIG 3920), MORTON 2001., str. 83.

² *Inproborum igitur prosperitates secundaeque res redarguunt, ut Diogenes dicebat, vim omnem deorum ac potestatem. "At non numquam bonos exitus habent boni." Eos quidem arripimus adtribuimusque sine ulla ratione dis immortalibus. at Diagoras cum Samothracam venisset Atheus ille qui dicitur, atque ei quidam amicus "tu, qui deos putas humana negligere, nome animadvertis ex tot tabulis pictis, quam multi votis vim tempestatis effugerint in portumque salvi pervenerint," ita fit inquit, "illi enim nusquam picti sunt qui naufragia fecerunt in marique perierunt." Idemque, cum ei naviganti vectores adversa tempestate timidi et perterriti dicerent non iniuria sibi illud accidere qui illum in eandem navem recepissent, ostendit eis in eodem cursu multas alias laborantis quae-sivitque num etiam in is navibus Diagoram veli crederent. Sic enim res se habet, ut ad prosperam adversamve fortunam qualis sis aut quem ad modum vixeris nihil intersit.* Cic., *De nat. deor.*, 3.89.

³ VAN STRATEN 1981., str. 80.

⁴ ŠEŠELJ 2010., str. 328 – 329, 333, br. 15.

⁵ KIRIGIN (ur.) 1998., str. 17, 18; ČAČE, KIRIGIN 1998., str. 63 – 71; KIRIGIN 2003., str. 372; KIRIGIN, KATUNARIĆ, MIŠE 2005., str. 257; KIRIGIN, KATUNARIĆ, SKELAC 2004., str. 215.

⁶ ČAČE, KIRIGIN 1998., str. 72 – 74; BILIĆ-DUJMUŠIĆ 2002., 2004.

⁷ Diomedovo svetište na rtu Ploča u cijelosti je obrađeno u doktorskoj disertaciji ŠEŠELJ 2010.

⁸ *Liburniae finis et initium Delmatiae Scardona in amne eo XII passuum a mari. dein Tariatum antiqua regio et castellum Tariona, promunturium Diomedis vel, ut alii, paeninsula Hyllis circuitu C, Tragarium civium Romanorum, marmore notum, Siculi, in quem locum Divus Claudius veteranos misit, Salona colonia ab Iader CXII. Plin., Nat. hist., 3.141.*

⁹ KATIČIĆ 1995., str. 387 – 398; ČAČE 1997., str. 30 – 33, 35 – 41; o važnosti poluotoka i rtova za plovidbu vidi detaljno u MORTON 2001., str. 68 – 81, 177 – 193.

od razloga je i to što postoje brojna kulturna mjesta uz more, ali je jako teško razlikovati ona koja su rezervirana isključivo za pomorce.

Neka od njih se izričito spominju u antičkim književnim izvorima, dok se na terenu pomorska svetišta mogu razlikovati od drugih jedino preko posvetnih natpisa. Natpisi koji su ponekad popraćeni i crtežima brodova mogu biti urezani u stijene, rjeđe se radi o epigrafičkim, a najčešće se radi o zapisima ugribeanim na keramičke posude.¹ Preko književnih izvora znamo da su se posvete ostavljale i na drugim materijalima koji su vremenom propali i nisu došli do nas. Tako npr. Ciceron spominje drvene zavjetne slike (grč. *pinakes*/lat. *tabulae pictae*) koje najčešće prikazuju dramatičan trenutak broda u oluji, kome stiže spas u vidu božanskog zaštitnika, što je tradicija koja se zadržala sve do naših dana u važnijim pomorskim središtima na Sredozemlju.² Osim drvenih slika, zavjeti su se ponekad pisali na brončane pločice i učvršćivali za darove koji su ostavljani u svetištu. Korištene su i zlatne i srebrne pločice, ali su vrlo rijetko očuvane. Danas o njima znamo samo preko popisa inventara u svetištima koji su ostali sačuvani, u kojima se navodi opis predmeta, težina i ime onoga tko ga je dao, tako da ostane barem sjećanje na zavjetni dar. Sami darovi su naprosto nestali, jer se zlato i srebro topilo i od njih su se pravile nove posude za svetište ili predmeti za neku drugu svrhu.³ Također su korištene i drvene pločice pečaćene voskom, koje su nažalost propale, ali od njih su ostale brončane kutijice koje su štatile vosak (T. IV, 2).⁴

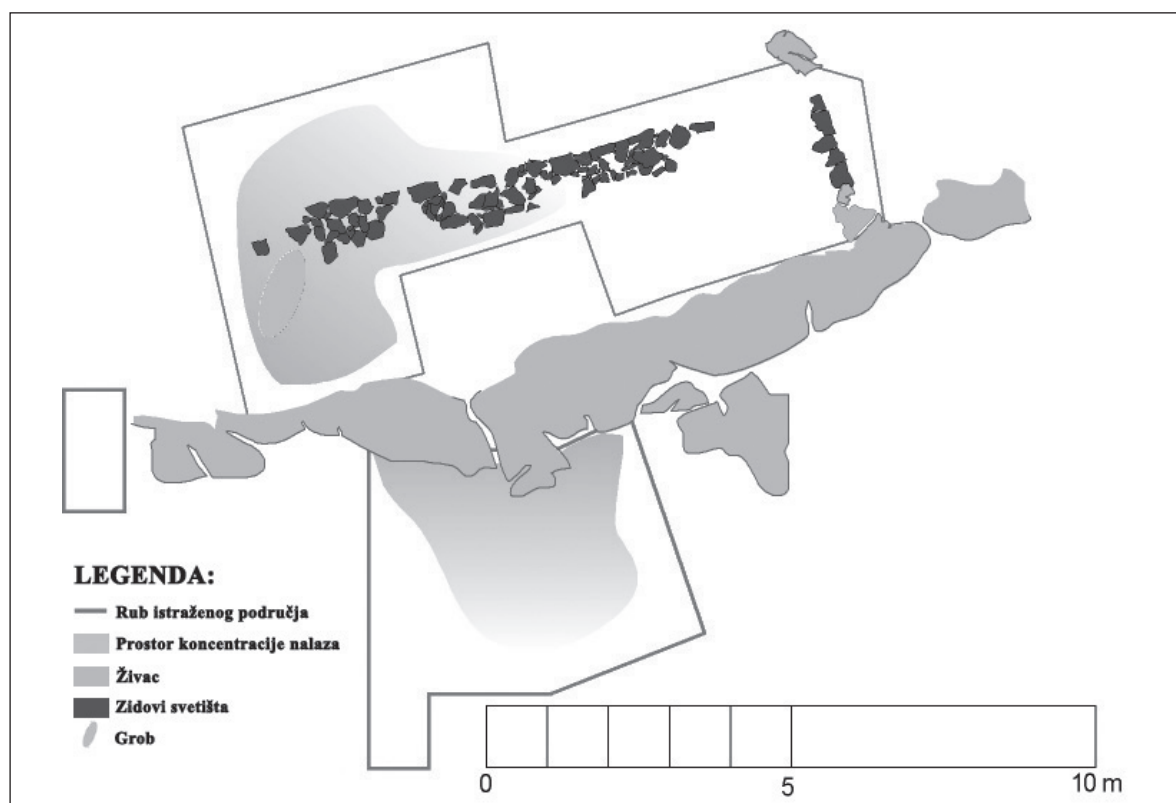
U čemu je važnost ovih natpisa? Oni nam otkrivaju identitet svetišta, kome je ono bilo posvećeno i često tko su bili njegovi posjetitelji. Upravo zahvaljujući keramičkim ulomcima s grafitima na hrvatskom Jadranu su identificirana dva pomorska svetišta posvećena božanskom Diomedu: jedno na Palagruži (Diomedov otok)⁵ i drugo na rtu Ploči (Diomedov rt).⁶

Na primjeru svetišta na rtu Ploča, koje je zasad jedino antičko pomorsko svetište u potpunosti arheološki istraženo, analizirano i interpretirano, pokazat će kako izgleda jedno pomorsko svetište, koja je njegova funkcija, koji su se rituali izvodili u njemu, te nešto više reći o njegovim posjetiteljima.⁷

Rt Ploča ili Plinijev Diomedov rt⁸ (Sl. 1) u antičkoj književnosti usko je povezan s Hilejskim poluotokom (Sl. 2), koji je zbog svog položaja za grčke pomorce bio osobito važan.⁹ Ova kopnena izbočina između ušća Krke i Trogira je osobit oblik u obalnoj topografiji koja se uočava s velikih udaljenosti i prema kojoj se usmjera plovidba. Na ovom poluotoku, današnji rt Ploča je najistureniji dio kopna u more, što omogućava jako dobar pregled okoline. Za lijepa vremena vidi se susjedna talijanska obala, prema sjeverozapadu otok Žirje, a prema jugu se lako uočava otok Vis. Međutim, ovo područje ne funkcionira samo kao točka od koje se mjeri udaljenost i mijenja smjer plovidbe, već i kao važna vremenska razdjelnica pri čemu osobito dolazi do značajna položaj samog rta. Kao mjesto iznenadnih promjena vremena, čestih sukoba vjetrova i valova, koji dolaze

Slika 2: Položaj Hilejskog poluotoka i Diomedova rta (S. ČAČE)

Slika 3: Plan svetišta na rtu Ploča (crtež: S. BILIĆ-DUJMUŠIĆ i S. ČAČE)

iz različitih smjerova, rt Ploča je u svijesti pomoraca sinonim za opasnost.¹⁰ Iz tog razloga je upravo na ovom mjestu nastalo svetište.

Arheološka istraživanja su pokazala da je svetište na rtu Ploča označeno niskim suhozidom, koji je sačuvan na istočnom i sjevernom dijelu zaravni (Sl. 3). Zidovi dimenzija cca 9 – 10 x 4 – 5 m zatvaraju pravokutnik

i vjerojatno čine *temenos*, središte posvećenog prostora na kojemu se odvijala ritualna aktivnost, čemu u prilog govori i koncentracija arheoloških nalaza na ovom mjestu.¹¹ Ovi arheološki ostaci su u stvari zavjetni darovi, koje su posjetitelji svetišta ostavili svom božanskom zaštitniku. Tko su oni bili svjedoče brojna imena urezana na keramičke posude i zavjetne formule na grčkom

¹⁰ LUČIĆ 1986., str. 199 – 205.; KOZLIČIĆ 1990., str. 161.

¹¹ ČAČE, ŠEŠELJ 2005., str. 165; ŠEŠELJ 2010., str. 628 – 629.

Slika 4: Posuda s posvetnim natpisom (crtež: J. VUČIĆ)

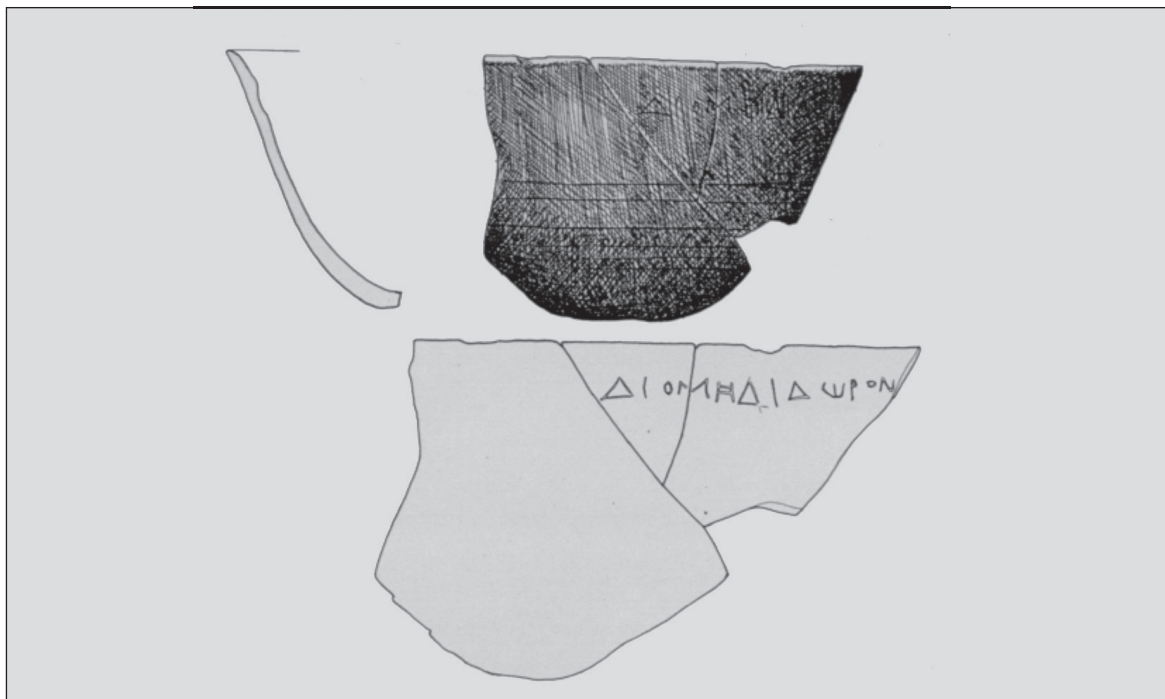
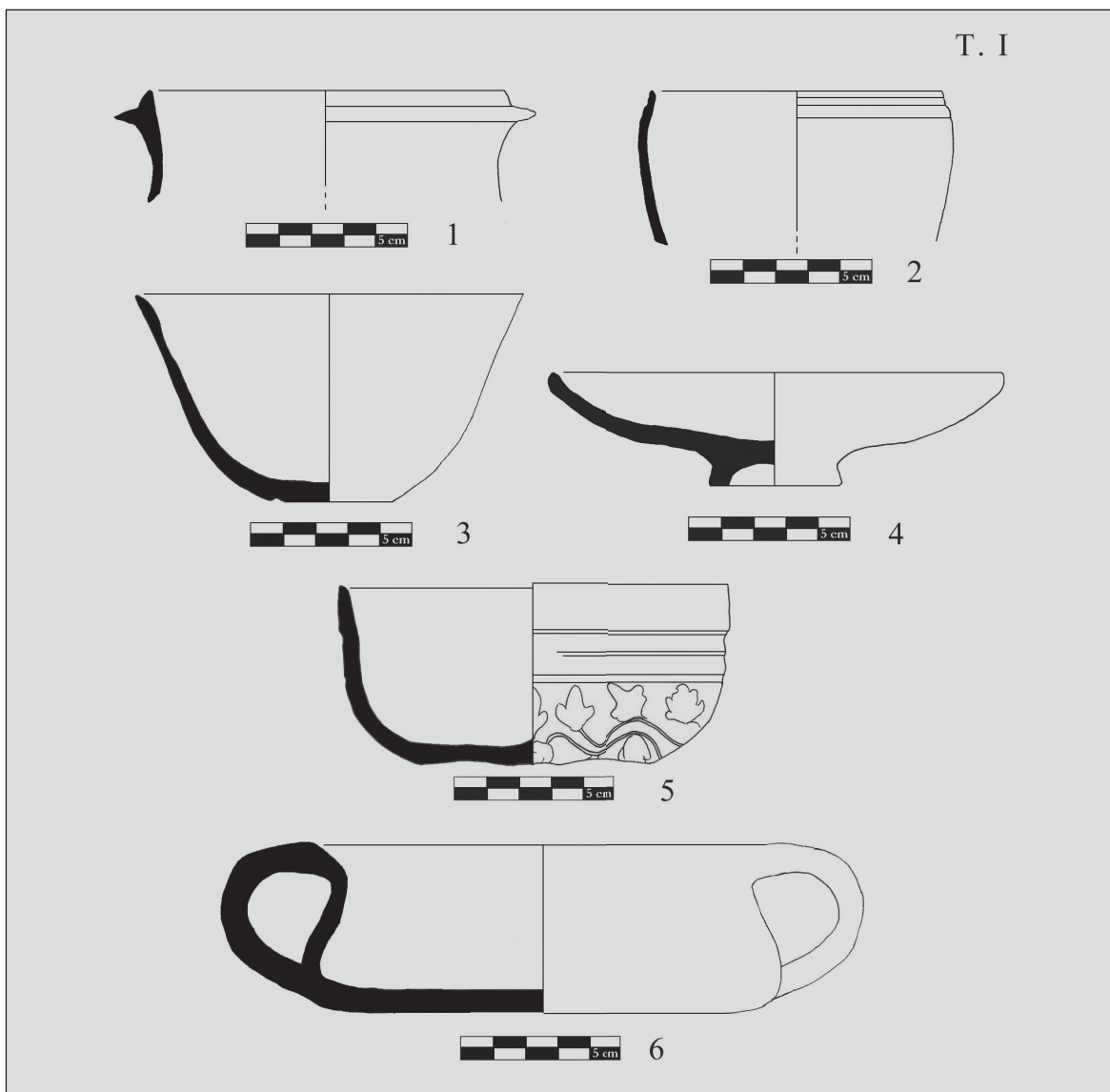

Tabla I: Fina keramika, posude za piće (crteži: L. ŠEŠELJ)

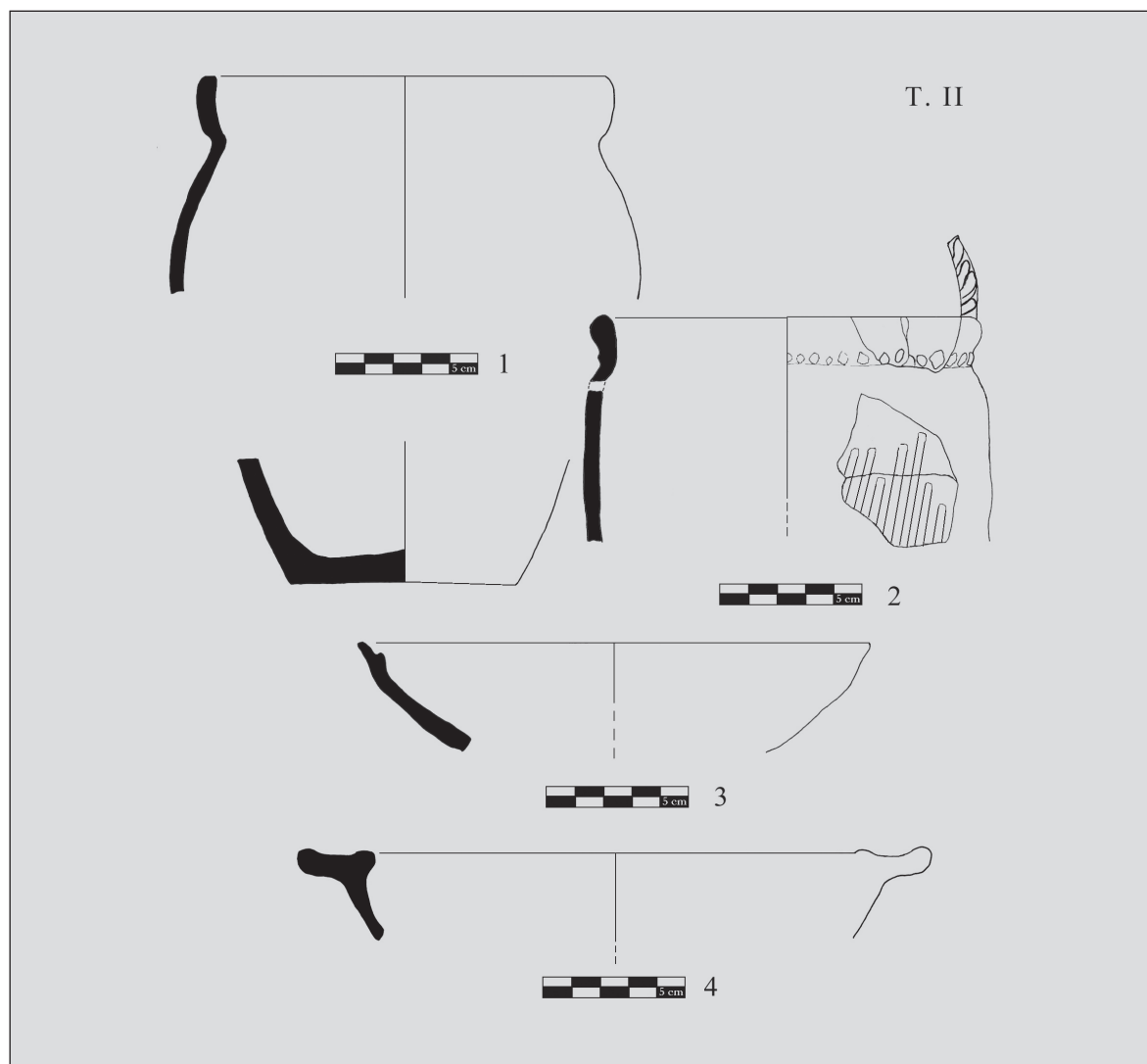

Tabla II: Kuhinjska keramika, posude za pripremu hrane i kuhanje (crteži: L. ŠEŠELJ)

jeziku i pismu. Analiza natpisa jasno je pokazala da su mjesto posjećivali grčki pomorci,¹² vjerojatno tijekom plovidbene sezone, osobito ljeti, kad je područje oko rta relativno mirno, što omogućava sigurno pristajanje u nekoj od uvala u njegovoj blizini.¹³

O ritualnoj aktivnosti koja se odvijala na ovom mjestu možemo govoriti samo na osnovu arheoloških nalaza. Najbrojniji su ostatci keramičkog posuđa i to uglavnom onog koje je služilo za pripremu i serviranje pića (T. I), pa možemo pretpostaviti da je glavni dio obreda koji se odvijao u svetištu bio libacija, žrtva ljevanica.¹⁴ Libacijom započinju i završavaju svi grčki obredi, nje se na simboličan način obilježava odlazak i nada u sretan povratak, pa je za pomorce imala osobito značenje. Osim toga ovaj obred simbolizira i darivanje i međusobno dijeljenje, pa služi i kao potvrda povezanosti grupe koja sudjeluje u obredu i potvrđuje njihovu vezu s bogovima.¹⁵ Zajedništvo i odanost svakako su pojmovi koje treba usko vezati uz pomorce, jer u ovom opasnom zanimanju, kad stvari postanu gadne, jedino prisebnost zapovjednika i povjerenje u sposobnost svoje posade

moгу spasiti stvar. Obred libacije uz izgovaranje molitve i davanje zavjeta u ime cijele posade, vjerojatno je predvodio kapetan ili vlasnik broda, sudeći po natpisima, gdje se spominje jedno osobno ime a onda i opći naziv za posadu.¹⁶

Nakon ovog obreda neki su urezivali posvete na keramičke posude, najčešće u vidu formule *Diomedu/Diom»d(e)i* ili *Diom»d(e)i diron/Diomedu* na dar (Sl. 4).¹⁷

Osim posuda za piće na lokalitetu su pronađene i različite posude za pripremanje hrane: zdjele, lončići, lonci i tave (T. II).¹⁸ Ovi nalazi sugeriraju da je dio obreda uključivao i pripremu i konzumaciju hrane. Malobrojni nalazi posuda za kuhanje ne znače nužno da hrana nije bila važan dio rituala, nego samo da njezina priprema i kuhanje unutar svetišta nisu bili tako važni. Moguće je da su posjetitelji donosili već gotovu hranu u svetište i zatim je blagovali na ovom mjestu i vjerojatno ostavljali dio kao dar božanstvu.¹⁹

¹² U posvetnoj formuli se izrekom spominje posada broda...ka* of summaatai.

¹³ ČAČE, ŠEŠELJ 2005., str. 166 – 167, 168; ŠEŠELJ 2010., 543 – 544.

¹⁴ ŠEŠELJ 2010., str. 630.

¹⁵ ZAIDMAN, SCHMITT PANTEL 1992., str. 40.

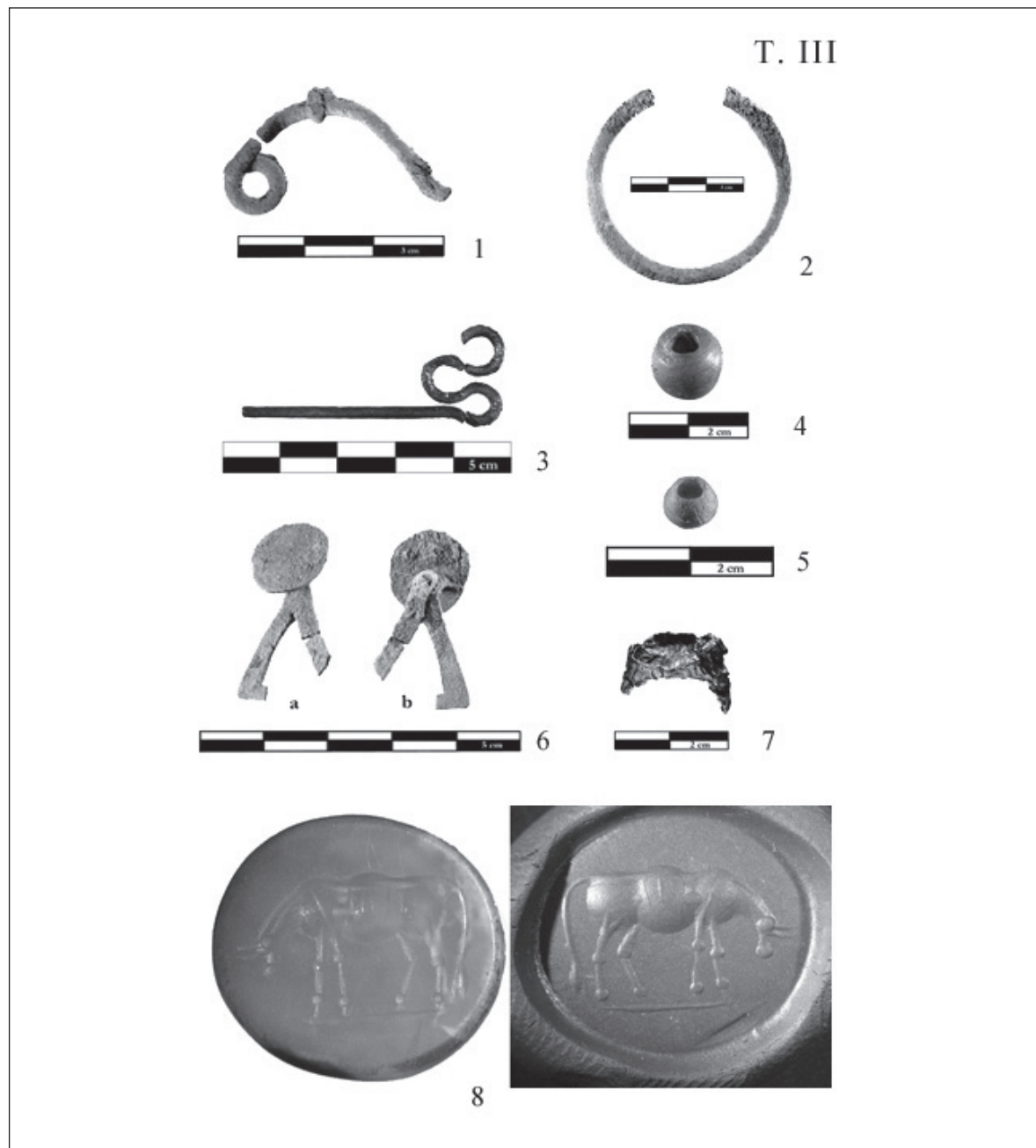
¹⁶ X (ime) ka* of summaatai Diom»d(e)i ČAČE, ŠEŠELJ 2005., str. 166, 168.

¹⁷ ČAČE, ŠEŠELJ 2005., str. 166; ŠEŠELJ 2010., str. 630.

¹⁸ ŠEŠELJ 2010., str. 631.

¹⁹ BOOKIDIS 1995., str. 55; VILLING 2006., str. 35.

Tabla III: Zavjetni darovi, osobni predmeti

Ostali predmeti pronađeni u svetištu nisu bili dio samog obreda, nego spadaju u kategoriju zavjetnog dara (*doron*), koji se ostavlja u svetištim, u pravilu nakon uslišane molitve i direktan su dokaz da je plovidba bila uspješna.²⁰ Ovi zavjetni darovi bilo su vrlo raznoliki, ali uglavnom bez veće materijalne vrijednosti. Međutim, to ne znači da nisu imali veliku vrijednost za ljude koji su ih ostavljali. Uglavnom se radi o osobnim predmetima kao što je nakit, npr. prstenje s gemama, ogrlice ili narukvice, o čemu posredno svjedoče ostaci perlica (T. III, 7, 8, 4, 5).²¹ Fibula, omega igla, dugmad i brončani obruč, vjerojatno nisu ostavljeni sami za sebe već kao ukrasni i funkcionalni dio odjeće (T. III 1, 3, 6, 2).²² Ako je suditi po vijestima iz antičke književnosti, vrlo osob-

ne stvari kakva je odjeća, obuća i uvojci kose ostavljali su ljudi koji se preživjeli brodolom ili opasnost od brodoloma.²³

Od ostalih metalnih predmeta dio nesumnjivo pripada dijelovima broda i brodske opreme, ili su na neki drugi način vezani uz more. Udica i savijeno olovo (T. IV, 1, 4), vjerojatno uteg za mrežu, dio su ribarskog pribora kojim se posada služila na svojim putovanjima kako bi priskrbila svježju hranu.²⁴ Međutim, ovakvi komadi olova često su korišteni na brodovima i kao sirovina za nužne popravke, pa je moguće da je u svetištu ostavljen u toj funkciji. Ovo posredno potvrđuje i nalaz lijevanog olova oblika čavla (T. IV, 5), koji je nesumnjivo korišten u popravku broda umjesto brončanog čavla.²⁵

²⁰ BURKERT 2001., str. 68, 69, 93.

²¹ ŠEŠELJ 2010., prstenje str. 335 – 336, br. 20 – 23; geme str. 347 – 352, br. 1 – 8; perlice, amulet, str. 340, br. 33 – 37.

²² ŠEŠELJ 2010., fibula str. 330, br. 3; omega igla str. 331, br. 6, dugmad str. 332, br. 9 – 11; brončani obruč str. 331, br. 7.

²³ VAN STRATEN 1981., str. 96, 97; Anth. Pal., 6.164.

²⁴ ŠEŠELJ 2010., udica str. 333, br. 13; olovni uteg str. 338, br. 30.

²⁵ ŠEŠELJ 2010., olovni čavao str. 339, br. 31.

Tabla IV: Zavjetni darovi

Moguće da je u svetištu bio ostavljen dio oplate broda s ovim čavlom, ali je drvo kasnije propalo. Ovo je bila standardna pomorska praksa, poznata i iz drugih svetišta gdje su ostavljani dijelovi broda ili čak cijeli brodovi, a potvrđuje je i antička književnost.²⁶ Ostali predmeti koji bi se mogli staviti u pomorski kontekst jesu nalazi većih brončanih igala (T. IV, 3), koje su mogle biti korištene za krpanje jedara.²⁷

Pronađeni su i brojni ulomci kremenja s tragovima okresivanja (Sl. 5).²⁸ Vjerojatno je svaki mornar nosio komad kremenja i kresivo, kao dio prve pomoći, jer mu je o tome mogao ovisiti život. Bez toga se nije mogao skuhati ručak, ni naložiti vatra da se čovjek ugrije. O značenju kremenja za pomorce svjedoče i stihovi:

*Posejdomu, gospodaru mora, Amintih daje ove posljednje darove napuštajući teški posao u dubinama – svoje mreže obrubljene olovom koje ih spušta u morske dubine, svoje veslo još mokro od mora, svoje koplje koje je ubijalo morskog čudovišta, snažni harpun ovih voda, svoje kormilo kojeg su struje uvijek izdavale, svoje sidro, čvrstu ruku svoga broda i pomorcima drag kremen, koji čuva sjeme vatre.*²⁹

U svetištu je nađena i veća količina raznovrsnog novca (T. IV, 6 – 8).³⁰ U literaturi postoje različita objašnjenja ovog običaja: od toga kako novac ima vrijednost sam po sebi, da se stavlja za sreću, pa da može biti simboličan dar i postotak od uspješne trgovine. Bilo koje od ovih objašnjenja zadovoljava njegovu funkciju u ovom svetištu.³¹

²⁶ Antigon II. Gonat u čast pomorske bitke kod otoka Kosa posvetio je jedan od pobjedničkih brodova u svetištu Velikih bogova na Samotraki, SHIPLEY 2005., str. 127, bilj. 55.

²⁷ ŠEŠELJ 2010., brončane igle str. 330, br. 4 i 5.

²⁸ ŠEŠELJ 2010., kremenje str. 353 – 354.

²⁹ Anth. Pal., 6.38. Prema engleskom prijevodu L. Šešelj.

³⁰ ŠEŠELJ 2010., str. 311 – 326.

³¹ RADIĆ ROSSI 2005., str. 148; CARLSON 2007., str. 317, 319.

Slika 5: Kremenje

Na kraju se možemo zapitati zbog čega je svetište na rtu Ploča bilo posvećeno Diomedu i kakvu je točno funkciju imalo ovo božanstvo? Šturu vijesti iz antičke književnosti daju naslutiti da je Diomed bio povezan s vjetrovima i to osobito olujnim vjetrovima na moru i da

je imao sposobnost da ih smiri.³² S obzirom na to da je percepcija antičkog svijeta o Jadranu bila da je to divlje i vrlo opasno more upravo zbog vjetrova, onda je popularnost Diomedova kulta među antičkim pomorcima u Jadranu potpuno razumljiva.³³

³² Paus. *Perieg.* 4.35. U srednjovjekovnom rječniku *Etymologicum magnum*, kada se opisuje osnivanje grada Adrije, kaže se da ju je sagradio Diomed i dao ime Etrija: jer kad je došao na to mjesto za nevremena nastala je vedrina. KATIČIĆ 1995., str. 379.

³³ *Lysia. Orat.*, In *Diogitonem*, 32.25; *Catulus, Carmina*, 36.

³⁴

IZVORI

- Anth. Pal.* *The Greek Anthology*, Vol. I – V, with an English Translation by W. R. Paton, Loeb Classical Library, London, 1993. – 1995.
- Catulus, *Carmina*
Cic., *De nat. deor.* Katul, *Pjesme*, priredio i preveo Dubravko Škiljan, Latina et Graeca, Zagreb, 1996.
Cicero, *Philosophical Treatises*, vol. XIX, translated by H. Racham, Loeb Classical Library, London, 1933.
- Lysia. *Orat.*
Paus. *Perieg.* *Lysias with english translation by W.R.M. Lamb*, Loeb Classical Library, London, 1930.
Pauzanija, *Vodič po Heladi*. Preveo i komentarom popratio Uroš Pasini, Biblioteka Vrtlozi, Logos, Split, 1989.
- Plin., *Nat. hist.* Pliny, *Natural History*, translated by H. Rachkam, vol. I-IV, Loeb Classical Library, London, 1952.

POPIS KRATICA

- HA *Histria Antiqua, Pula*
Hesperia *Hesperia. Studi sulla Grecità di Occidente, edizioni di "L'Erma" di Bretschneider*
OA *Opuscula Archaeologica, Zagreb*
VAPD *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku Split; od 2005.*

LITERATURA

- BILIĆ-DUJMUŠIĆ 2002. S. Bilić – Dujmušić, The archaeological excavations on cape Ploča (Promunturium Diomedis), *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 24. do 26. rujna 1998. godine u Splitu, Split, 2002., 485 – 497.
- BILIĆ – DUJMUŠIĆ 2004. S. Bilić – Dujmušić, Excavations at cape Ploča near Šibenik, Croatia, *I Greci in Adriatico*, 2, *Hesperia* 18, Roma, 2004., 123 – 140.
- BOOKIDIS 1995. N. Bookidis, Ritual dining in at Corinth, *Greek Sanctuaries, New approaches*, London, 1995., 45 – 61.
- BURKERT 2001. W. Burkert, *Greek Religion*, Cambridge, 2001.
- CARLSON 2007. D. N. CARLSON Mast – step amongs the Romans, *IJNA*, 36, 2, London, 2007., 317 – 324.
- ČAČE, KIRIGIN 1998. S. Čače – B. Kirigin, Archaeological evidence for the cult of Diomedes in the Adriatic, *Hesperia*, 9, Roma, 1998., 63 – 110.
- ČAČE, ŠEŠELJ 2005. S. Čače – L. Šešelj, Finds from the sanctuary of Diomedes on Cape Ploča: new contributions to the discussion of Hellenistic period on the east Adriatic, *Illyrica antiqua, Ob honorem Duje Rendić – Miočević. Radovi s međunarodnog skupa o problemima antičke arheologije*, Zagreb, 6. – 8. XI. 2003., Zagreb, 2005., 163 – 186.
- JOHNSTON, PANDOLFINI 2000. A. Johnston – M. Pandolfini, *Gravisa, scavi nel santuario Greco, Le iscrizioni*, Bari, 2000.
- KATIČIĆ 1995. R. Katičić, Heraklov sin Hilo na Jadrane, *Illyricum mythologicum*, Zagreb, 1995., 387 – 398.
- KIRIGIN (ur.) 1998. B. Kirigin (ur.) 2001 *arheološko nalazište na srednjodalmatinskim otocima: što s njima?*, Hvar – Split, 1998.
- KIRIGIN 2003. B. Kirigin, Palagruža godine 2002. Preliminarni izvještaj s arheoloških iskopavanja, *OA*, 27, Zagreb, 2003., 367 – 378.
- KIRIGIN, KATUNARIĆ, MIŠE 2005. B. Kirigin – T. Katunarić – M. Miše Palagruža godine 2004. Preliminarni izvještaj s arheoloških iskopavanja, *VAPD*, 98, Split, 2005., 251 – 260.
- KIRIGIN, KATUNARIĆ, SKELAC 2004. B. Kirigin – T. Katunarić – G. Skelac Palagruža godine 2003. Preliminarni izvještaj s arheoloških iskopavanja, *OA*, 28, Zagreb, 2004., 207 – 220.
- KOZLIČIĆ 1990. M. Kozličić, *Historijska geografija istočnog Jadrana u starom vijeku*, Split, 1990.
- LUČIĆ 1986. I. Lučić, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, Zagreb, 1986.
- MORTON 2001. J. Morton, *The Role of Physical Environment in Ancient Greek Seafaring*, Boston, 2001.
- RADIĆ ROSSI 2005. I. RADIĆ ROSSI Sjećanje na vrijeme Tritona i Nereida, *HA*, 13, Pula, 2005., 143 – 155.

- SCHUMACHER 1995. R. W. M. Schumacher, Three related sanctuaries of Poseidon: Geraistos, Kalaureia and Tainaron, *Greek Sanctuaries, New approaches*, London, 1995., 62 – 87.
- SHIPLEY 2005. G. Shipley, *The Greek world after Alexander, 323 – 30 BC*, London & New York, 2005.
- ŠEŠELJ 2010. L. Šešelj, *Promunturium Diomedis: Svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju*, doktorska disertacija – rukopis, Zadar 2010.
- VAN STRATEN 1981. F. T. Van Straten, Gifts for the gods, *Faith, hope and worship, Aspects of religious mentality in the ancient world*, (H. S. Versnel, ed.), Leiden, 1981., 65 – 151.
- VILLING 2006. A. Villing, "Drab Bowls" for Apollo: The Mortaria of Naukratis and Exchange in the Archaic Eastern Mediterranean, *Naukratis: Greek Diversity in Egypt*, London, 2006., 31 – 46.
- ZAIDMAN, SCHMITT PANTELL 1992. L. B. Zaidman – P. Schmitt Pantell, *Religion in the ancient Greek city*, Cambridge, 1992.

SUMMARY

ANCIENT MARITIME SANCTUARIES: PROMUNTURIUM DIOMEDIS

Lucijana ŠEŠELJ

Cape Ploča called *promunturium Diomedis* by Pliny the Elder (*Nat. hist.* 3.141) is situated on the peninsula of the same name south of Rogoznica in Šibenik. In ancient geography, this cape dedicated to the Greek hero Diomedes, is situated on Hyllean peninsula (*paeninsula Hyllis*), which was of significance to mariners and they used it as coastal landmark. This part of the eastern Adriatic coast is opened to the sea and exposed to strong southern winds from the sea and to the hard bora from the mainland. Due to sudden wind changes and strong currents around the cape it always had a bad reputation among the sailors.

Archaeological excavations at cape Ploča have revealed the remains of a sanctuary from the Hellenistic period. The remains of the walls which enclose *temenos* have been found; a sacred space where ritual activity was conducted had approximately rectangular surface of 10 x 4 m. On this spot the vast majority of archaeological remains were found: numerous pottery sherds, coins, jewellery fragments etc. These objects were left in the sanctuary as votive gifts from the end of the 4th century B.C. until the beginning of the 1st century A.D. Most of the ceramic pottery are drinking vessels which suggest that the main part of the ritual was libation. A libation is a very important Greek ritual which symbolises leaving and hope in happy returning, and had special meaning to the sailors. The ceremony also consisted of praying and votive dedications. After a successful journey sailors left gifts, personal objects, jewellery, parts of the ships, clothes, coins etc. The most important piece of evidence about the nature of this site are graffiti. These are dedicatory inscriptions to Diomedes, incised onto the surface of the pots: to Diomedes/ Diom»d(e)i or Diom»d(e)i diron/gift to Diomedes. The visitors of the sanctuary were sailors, the crew of the ship as suggested by graffiti sunnaàtai.

Why was the sanctuary dedicated to Diomedes? Literary sources suggest that this god was connected to winds, and particularly storm winds at the sea and has the ability to calm them down. Taking into account the perception ancient people had of the Adriatic as a wild and very dangerous sea especially concerning the winds, the popularity of cult of Diomedes among ancient sailors in Adriatic is completely understandable.